

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

АДАМОВИЧ АНАСТАСІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК : 82 (= 161. 1 + = 161. 2) – 3. 091

**РОМАНИ М. ШОЛОХОВА І М. СТЕЛЬМАХА: ПРОБЛЕМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії літератури та журналістики Запорізького національного університету, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор,
академік АН ВО України
Гуменний Микола Хомич,
завідувач кафедри української та зарубіжної
літератур Південноукраїнського національного
педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Ільїнська Ніна Іллівна,
завідувач кафедри іноземних мов та літератури
Херсонського державного університету ;

кандидат філологічних наук, доцент
Гурдуз Андрій Іванович,
доцент кафедри української літератури
Миколаївського державного університету
ім. В. О. Сухомлинського

Захист відбудеться “__” червня 2011 року о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий “__” _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Папуша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Наприкінці ХХ століття значно підвищився науковий інтерес до національних питань, зокрема до художньо-естетичного осмислення національного характеру та менталітету, про що свідчать численні праці вчених різних галузей – філософів, культурологів, літературознавців, фольклористів: А. Бичко, Г. Вервеса, Н. Воробйової, П. Гнатенка, М. Жулинського, Д. Наливайка, З. Османової та ін.

У руслі наших роздумів заслуговує на увагу історико-літературна проблема “Романи М. Шолохова і М. Стельмаха: проблеми національної специфіки”. У цілому ряді наукових розвідок аналізуються окремі грані творчості митців. Художня спадщина М. Шолохова і М. Стельмаха неодноразово вивчалася монографічно в працях М. Глушкова, Є. Костіна, Л. Колодного, В. Петеліна, Л. Якименка; О. Бабишкіна, Ю. Бурляя, М. Домницького, В. Піскунова та ін. На сьогодні достатньо глибоко розглянуто проблематику, систему образів, основні принципи зображення історичної дійсності, висвітлено історію створення романів, є роботи з аналізу майстерності М. Шолохова і М. Стельмаха. Але жодного історико-літературного дослідження зі згаданої проблеми немає, хоча вона є однією із першорядних у вітчизняному літературознавстві. Існують також великі і складні завдання історико-типологічного вивчення поетики романістики М. Шолохова і М. Стельмаха з метою з’ясування спільних і відмінних ідейно-естетичних принципів, своєрідності творчого задуму митців, близькості типологічних збігів формально-художніх особливостей і певних закономірностей розвитку російської і української літератур ХХ століття.

Актуальність дослідження визначається необхідністю аналізу взаємозв’язків та взаємодії національних літератур на рівні вивчення художньої специфіки романів письменників та їх внеску у духовну скарбницю людства. Українську літературу глибше можна осягнути у зіставленні з зарубіжною, і навпаки – остання пізнається тільки за умов досконалого аналізу рідної, оскільки творчість кожного митця тісно пов’язана як з національним, так і світовим літературним процесом. Типологічні збіги і відмінності, що виникають незалежно від літературних впливів, наслідувань і запозичень, як у виражально-зображувальних засобах, так і в художній системі митців у цілому, свідчать у своїй сутності про загальні закономірності світової літератури. За такого підходу творча спадщина М. Шолохова і М. Стельмаха є показовою і становить широкий простір для багатоаспектного дослідження, чому сприяє своєрідна близькість: загальнолюдський підтекст, схожі тенденції історичного розвитку, наявність “вічних” образів, висока майстерність творів і яскрава національна специфіка художніх систем письменників.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі теорії літератури і журналістики Запорізького національного університету в руслі наукового напрямку його літературознавчих кафедр – “Літературний процес: проблеми типології і спадкоємності”. Тему дисертації затверджено на засіданні Бюро Наукової ради НАН України з

проблеми “Класична спадщина та сучасна художня література” (протокол № 2 від 24 квітня 2007 року).

Мета дослідження полягає в компаративному вивченні вказаних романів М. Шолохова і М. Стельмаха, в комплексному осмисленні та зіставленні у типологічному та генетичному аспектах їхніх формально-змістових особливостей, акцентуючи увагу на ідейно-тематичній, жанрово-стильовій, сюжетно-композиційній специфіці і визначенні своєрідності та новаторства романів М. Стельмаха.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- вивчити і систематизувати історіографічний аспект романістики М. Шолохова і М. Стельмаха;
- дослідити поетику художнього осмислення теми війни і миру в українській та російській прозі ХХ століття (на матеріалі романів вказаних митців);
- розкрити типологію національно-художніх особливостей романів М. Шолохова і М. Стельмаха;
- з’ясувати жанрові особливості аналізованих романів у руслі традицій і новаторства;
- визначити поетику характеротворення в романах М. Шолохова і М. Стельмаха;
- осмислити сюжетно-композиційну специфіку романів обох письменників;
- окреслити функції позасюжетних елементів у структурі їхніх романів.

Об’єктом дослідження є роман-епопея “Тихий Дон” М. Шолохова і романи “Хліб і сіль” та “Кров людська – не водиця” М. Стельмаха в їх контактологічних і типологічних зв’язках, що вказують на своєрідність творчої спадщини обох митців зокрема й національних літератур взагалі.

Предметом дослідження обрано історико-типологічне вивчення художніх систем письменників та осмислення проблеми національного характеру в згаданих творах української і російської літератур.

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять наукові праці українських і зарубіжних літературознавців, істориків, філософів, культурологів, а також монографії, присвячені безпосередньо творчості М. Шолохова і М. Стельмаха. У контексті предмета дослідження особливо вагомими є праці з компаративістики О. Веселовського, Р. Гром’яка, Д. Дюришина, В.Жирмунського, М. Конрада. Творчо використані також розвідки з методології літературознавства і загальних проблем історії та теорії літератури.

Основними **методами дослідження** є історико-генетичний, історико-функціональний та історико-типологічний.

Наукова новизна полягає у здійсненні комплексного системного порівняльного аналізу романістики М. Шолохова і М. Стельмаха (на матеріалі романів “Тихий Дон” і “Хліб і сіль”, “Кров людська – не водиця”), у визначенні спільного і відмінного у поетиці художніх систем митців з точки зору традицій і новаторства. У дисертації вперше у вітчизняному літературознавстві на формально-змістовому рівні здійснено генетичне, типологічне зіставлення романів обох письменників.

У роботі розширено напрями сучасного прочитання української художньої класики на фоні світового літературного процесу. Подальшого розвитку набули теоретичні студії майстерності М. Шолохова і М. Стельмаха.

Теоретичне значення. Дисертація є першим системним дослідженням специфіки романів “Тихий Дон” М. Шолохова і “Хліб і сіль”, “Кров людська – не водиця” М. Стельмаха в історико-типологічному аспекті. Здобуті результати сприятимуть подальшому вивченню проблем художності вказаних творів, їх інтертекстуальності та цілісності. Крім того, теоретичне значення дисертації зумовлюється різноаспектністю проведеного аналізу художніх текстів.

Практичне значення отриманих результатів. Здобутки цієї роботи можуть бути використаними при написанні певних розділів підручників, у лекційних курсах, спецкурсах, факультативах з теорії літератури, з історії української та зарубіжної літератур, теорії порівняльного літературознавства у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження було оприлюднено в доповідях, виголошених на Міжнародній науково-практичній конференції “Мова і мовний потенціал особистості в поліетнічному середовищі” (Мелітополь, 2010), Всеукраїнських науково-теоретичних конференціях: “Українська література: духовність і ментальність” (Кривий Ріг, 2005, 2006, 2009); “Українська література в контексті світової літератури” (Одеса, 2007, 2010); “Література і історія” (Запоріжжя, 2010); на щорічних звітних наукових сесіях Запорізького національного університету (2004–2007).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладено у 8 публікаціях, 6 із яких вийшли друком у провідних фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 205 сторінок, із них 181 – основного тексту. У списку використаних джерел налічується 251 позиція.

Мова викладу матеріалу. Білінгвізм роботи зумовлений тим, що аналізовані романи – українсько- та російськомовні.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У “**Вступі**” обґрунтовано актуальність дослідження, наукову новизну та практичну цінність, визначено мету, завдання, об’єкт і предмет, теоретико-методологічну основу, методи аналізу, подано інформацію про апробацію отриманих результатів, структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – “**ОЦІНКА ТВОРЧОСТІ М. ШОЛОХОВА І М. СТЕЛЬМАХА ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОЮ ДУМКОЮ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ**” – проаналізовано фундаментальні праці вчених у галузі стельмахо-і шолоховознавства, подано діахронний аналіз історіографічного дискурсу романів М. Шолохова і М. Стельмаха. Зроблено висновки про здобутки і недоліки сучасного вивчення творчої спадщини письменників.

У сучасному літературознавстві особлива увага приділяється визначенню нових підходів до аналізу своєрідності художньої спадщини митців: розкриттю системи образів, принципів зображення історичної дійсності (у зв'язку з поглибленням інтересу до осмислення національних питань), поетики творів. На жаль, на сьогодні у найгрунтовніших роботах недостатньо розглянутими залишаються проблеми традицій і новаторства, жанрової специфіки, типологічного аналізу романістики М. Шолохова і М. Стельмаха. Хоча, потрібно зауважити, що у багатьох монографіях, публікаціях аналізуються окремі аспекти творчості обох письменників. З огляду на нашу тему цікавими є роботи С. Кучерявенко, Л. Новиченка, Т. Різниченко, присвячені компаративному прочитанню взаємозв'язків російської та української літератур. У них досліджуються літературні зближення у зв'язку з проблемою національного та інтернаціонального, типології та специфіки буття, розглядаються способи характеротворення.

Докладно проаналізовано у типологічному аспекті творчість М. Шолохова і М. Булгакова, М. Шолохова і Л. Толстого (П. Белов, П. Бекедін, Л. Єршов, П. Палієвський). Стисло розглянуто художню спадщину М. Шолохова у літературознавчих розвідках українських дослідників, присвячених темі “Шолохов і українська література” (Л. Александрова, І. Крук, І. Семенчук, П. Хропко).

Помітним внеском у розвиток шолоховознавства є численні монографії: Л. Якименка (1970), В. Литвинова (1985), Г. Сіволова (1995), В. Воронова (1995), М. Федя (1998), А. Воронцова (2005); літературно-критичні нариси: Г. Губанова (2000), Г. Єрмолаєва (2000), Л. Степаненко (2003) та ін. Це пояснюється тим, що спадщина прозаїка є значним і неординарним явищем у російській літературі ХХ століття. Різноманітні аспекти майстерності письменника досліджувалися у статтях П. Бекедіна, Ф. Бірюкова, М. Глушкова, В. Гоффеншефера, Л. Дар'ялової, О. Калиніна, Л. Кисельової, С. Семенової, В. Тамахіна, М. Федя та ін.

Творчість видатного митця, лауреата Нобелівської премії привертала увагу істориків літератури за кордоном. Так, у 1985 році був організований міжнародний симпозіум, присвячений аналізу спадщини М. Шолохова. Конспект доповідей учасників був відображений у статті В. Запєвалова та Й. Станишина. Про прозаїка писали видатні публіцисти Е. Сіммонс, Ч. Сноу.

Звичайно, і в даному разі не обійшлося без необґрунтованості, ідеологічного забарвлення (роботи Р. Медведєва (1989), М. Мезєнцева (1998), А. та С. Макарових (1993, 2000) та ін.). Відомі літературознавці і сьогодні спростовують звинувачення, висунуті в цих роботах щодо походження і жанрово-стильових особливостей творів М. Шолохова, проводячи детальні текстологічні перевірки їхнього поетикального аспекту (Г. Х'етсо (1979), Л. Колодний (1995), Б. Проценко (2002) та ін.).

Історіографічний дискурс романістики М. Стельмаха де в чому нагадує Шолоховський. Художня система митця впродовж багатьох років також привертала увагу (інколи ідеологічно заангажовану) науковців. Специфіка авторського мислення, місце творчої спадщини письменника в українському

літературному процесі неодноразово аналізувалися в книгах О. Бабишкіна (1961), І. Семенчука (1968, 1976, 1982), М. Домницького (1973), О. Руденка-Десняка (1980), О. Килимника (1981), Ю. Бурляя (1982), В. Марка (1982), М. Гуменного, Я. Гуменного (1999), В. Загороднюка (2002) та ін. Серед них доцільно виділити публікації Л. Башкевича, Є. Гуцала, Н. Заверталюк, Л. Новиченка.

Твердження про значущість творчості М. Стельмаха для розвитку української літератури доводиться численними розвідками (збірники історико-літературних праць “Про Михайла Стельмаха” (1962), “Михайло Панасович Стельмах” (1963). У згаданих дослідженнях аналізується ідейно-тематична спрямованість творів письменника, сюжетно-композиційна майстерність. Заслугує на увагу і збірник “Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету: філологічні науки” (2002). В окремих статтях вдало робиться порівняльний аналіз творчості М. Стельмаха з художньою спадщиною видатних майстрів української літератури: І. Франка, У. Самчука (Т. Беценко, І. Бурлакова, А. Подмазко).

Аналіз історіографії художньої спадщини М. Шолохова і М. Стельмаха дає можливість окреслити ідейно-тематичну основу романістики митців, динаміку композиційної майстерності, поетику їхнього мислення, специфіку самосвідомості. Останні літературознавчі дослідження доводять, що критика, спираючись на загальні проблеми, більшу увагу почала приділяти детальному аналізу художньої системи романів М. Стельмаха. Літературознавці з кожним роком, з кожною подальшою працею відкривають все нові якості і авторської манери М. Шолохова, виступаючи інколи з суперечливими судженнями.

Отже, необхідність розгляду романів М. Шолохова (“Тихий Дон”) і М. Стельмаха (“Хліб і сіль” та “Кров людська – не водиця”) на рівні літературної типології у контексті українсько-російських культурних стосунків була зумовлена багатьма факторами. По-перше, значущістю яскраво національних постатей письменників, що дає змогу для проведення аналізу і визначення української і російської ментальності та культурної детермінанти у їх ідентичності і специфіці. По-друге, своєрідним зближенням ідейно-тематичної специфіки спадщини митців, що визначило деяку схожість філософського осмислення людського буття у переломні моменти історії. По-третє, сюжетно-композиційні особливості романістики М. Шолохова і М. Стельмаха дають можливість за допомогою компаративного аналізу більш ґрунтовно дослідити поетику, внести нові акценти, зауваження до аналізу творів та їх сприйняття.

Другий розділ – “ПОЕТИКА ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ В РОМАНАХ М. ШОЛОХОВА І М. СТЕЛЬМАХА” – складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. – **“Особливості генетичної характеристики персонажів”** – окреслено типологію генетичної приналежності героїв у романах М. Шолохова і М. Стельмаха.

У розкритті генетичного аспекту героїв у романах М. Шолохова “Тихий Дон” і М. Стельмаха “Кров людська – не водиця” і “Хліб і сіль” велике значення має поліаспектність у поданні витоків формування людської

особистості: спогади героя про своє минуле, спогади про інших персонажів, власне повісткування оповідача. Такий підхід до відтворення подій минулого зумовлений пізнавальною функцією, що дає можливість зрозуміти, хто такі герої і в яких умовах формувалися їхні характери (експозиція), простежити еволюцію або деградацію персонажів. Увагу привертає талант митців поглиблювати ідею твору через кожну художню деталь, тобто довести конкретну ідею через відповідні штрихи. У М. Стельмаха характер героя в більшості випадків зумовлений генетично. Для М. Шолохова одним з головних завдань є на генетичному фоні показати зростання свідомості людини у процесі суспільного та історичного розвитку.

Персонажі М. Стельмаха подані більш статично порівняно з дійовими особами епопеї “Тихий Дон”. М. Стельмах відтворює їх на певному зламі світоглядних позицій з успадкованими ментальними рисами, у той час як М. Шолохов показує еволюцію особистості, пошуки нею істини, відірваність її від родинних витоків під впливом воєнного часу.

Письменники змальовують особисте життя героїв у контексті загального історичного процесу. Автори відображають як власне сюжетний час, так і вічність: відтворення генетичної приналежності персонажів до національного минулого, тобто віддзеркалення своєрідних рис ментальності (мотив пам’яті про війни та звичний спосіб життя). Можна стверджувати, що етнічне середовище, вихідцями з якого є герої романів М. Шолохова і М. Стельмаха, впливає на основні риси їхнього характеру. У “Тихому Дні” головними персонажами, а часто й епізодичними, є козаки, які стають вісниками свого неповторного національного колориту. М. Стельмах же у романах “Кров людська – не водиця” та “Хліб і сіль” створює збірний образ селян усієї України.

У творах обох митців за допомогою відтворення генетичного фонду висвітлюються такі домінуючі проблеми буття людини, як війна і мир, життя і смерть, створення нового і руйнування старого, що набувають рівня загальнонаціонального і загальнолюдського звучання. Використовуючи цей засіб характеротворення, письменники змогли досягти органічного висвітлення елементів минулого, теперішнього і майбутнього у їх нерозривному зв’язку, що, у свою чергу розкриває авторську філософію мислення, підводить читача до сприйняття головної ідеї романів.

У підрозділі 2.2. – “Ретроспекція як характеротворчий аспект” – простежено рецепцію М. Шолоховим і М. Стельмахом минулого героїв як засобу відображення індивідуальних і загальних характеротворчих чинників, визначено роль і функції ретроспекції.

Однією з головних значеннєвих функцій ретроспекції у відображенні внутрішнього сюжету в романах М. Шолохова і М. Стельмаха є показ морально-етичних змін, що відбуваються у душі всього народу. За твердженням К. Юнга, “душа народу є тільки трохи складнішою структурою, аніж душа індивіда”. Аналіз і самоаналіз героя у вказаних романах митців найчастіше виступає у ретроспективному вимірі та відіграє одразу подвійну змістову роль: відображення початкових рис характеру і формування його, а також розкриття

внутрішнього зв'язку життєвих (соціальних і моральних) явищ, що впливають на відновлення або зникнення провідних характеротворчих якостей персонажів (тобто відновлення рис, що давно зникли у постатях героїв).

Потрібно підкреслити, що авторами велику увагу приділено часу внутрішньому. Але осмислення персонажами романів минулих подій крізь призму сучасності дає змогу простежити і загальний розвиток національної свідомості. Обидва митці відтворюють зростання характеротвірних рис дійових осіб саме на історичному тлі, аналізуючи індивідуальне через сприйняття загального. М. Стельмах підходить до проблеми формування особистості через корінні зміни всього суспільства в переломні моменти історії, наголошуючи на конкретних концептуальних рисах героїв. Адже ментальність народу проявляється не тільки в дотриманні споконвічних традицій, а й у духовному виборі, самопізнанні кожної особистості. У тексті “Тихого Дону” спостерігаємо глибоко розкритий складний процес переходу персонажів від традицій минулого до сприйняття нових реалій життя, відтворення початкових рис характеру людей як способу змінити сучасне з урахуванням позитивних чи негативних чинників власного і суспільного минулого.

Ідея духовної спадкоємності поколінь стає однією з основних у творах обох письменників для відтворення особистості у плині історії, у певному часовому просторі. Доцільно звернутись до твердження М. Гуменного, що художній час у романах М. Шолохова і М. Стельмаха існує як: а) осмислення філософських уявлень письменника; б) тривалість сюжету, сприйняття реалій життя; в) вид структурних функціональних взаємозв'язків у тексті. Залучення ж до їх змістового і формотворчого рівнів одного із засобів відображення характеру героїв – ретроспекції – сприяє розширенню сюжетного часу у романах М. Стельмаха, взаємопроникненню часових планів повістування, а, отже, сприяє відтворенню ролі особистості і народу в історії. М. Шолохов показує духовну еволюцію особистості, підкреслюючи, що не тільки війна, як руйнівний елемент, впливає на зміну та набуття нових визначальних рис характеру персонажів.

З огляду на те, що прозаїками розглядаються генетично пов'язані між собою явища, зумовлені історичною близькістю становища російського і українського народів, передумовами їх суспільного розвитку, окреслюємо характерні для аналізованих романів відмінності. Ретроспекції М. Шолохова і М. Стельмаха різноманітні за формою: листи героїв, спогади, асоціації, мінливі передчуття, марення, що пов'язують минуле й сьогодення. Але у М. Шолохова вони відзначаються більш складною структурою, що зумовлюється широкою часовою і просторовою межами. Ми диференціювали художній прийом ретроспекції за ідейно-тематичною основою романів та задумом митців. У романістиці М. Стельмаха ретроспекція поглиблює логічність викладу подій і сприяє дослідженню послідовного зростання характерів образів, їхніх морально-етичних переконань. М. Шолохов же часто акцентує увагу на поверненні персонажів у думках до стародавніх звичаїв, обрядів і вічних прагнень з урахуванням ними минулих і сучасних реалій життя. Отже,

ремінісценції в романах обох митців виконують сюжетотвірну функцію, поглиблюють культурологічний аспект, сприяють характеристиці історичної та духовної атмосфери конкретної епохи та збагаченню поезики романного жанру.

У підрозділі 2.3. – “Індивідуально-мовленнєвий аспект характеротворення у творах М. Шолохова і М. Стельмаха” – розглянуто осмислення характеру персонажів через змістове навантаження діалогічного і монологічного мовлення, визначено його основні функції на змістовому рівні.

Діалогічному мовленню системи персонажів М. Шолохова і М. Стельмаха притаманна певна ієрархія, що простежується у змістовій відкритості діалогу. Цей аспект є ідейно зумовленим, оскільки в такий спосіб митці зіставляють образи. У обох авторів спостерігається багатогранність у змалюванні характерів, що досягається за допомогою численних зв'язків і взаємин їх з іншими персонажами. М. Стельмахом часто використовується експресія, образність народної мови, завдяки чому досягається виразність, емоційність у розвитку логічно зумовленого діалогу, показується зв'язок почуттів з подіями, що відбуваються навколо. М. Шолохов же намагається пройти від зовнішнього, портретного зображення до внутрішнього в індивідуально-мовленнєвому аспекті характеротворення. Тому важливим фактором “Тихого Дону” можна вважати не стільки зовнішній перебіг подій, скільки внутрішній сюжет, у якому простежується розвиток характерів героїв. Найчастіше письменник розкриває стриману реакцію героя в конкретних ситуаціях.

Але зміст і мистецтво діалогу не вичерпується мовленнєвими характеристиками. Остаточний психологічний критерій поведінки і вчинків персонажів – це міміка, жести, які супроводжують мовлення. Можна сказати, що митці майстерно використовують можливості парасловесного діалогу для розкриття психологічного стану персонажів. У М. Шолохова слово підкріплюється різким або уповільненим рухом, виразним жестом. І навпаки, жест – влучним словом. Перед нами нібито постає сценічна дія. У М. Стельмаха ж спостерігаємо частіше міміку (погляд), інтонацію персонажів.

Діалоги у романах обох митців несуть не лише комунікативну функцію, а й визначаються обставинами, в яких опиняється герой, бо репліки персонажів залежать від форм їхніх взаємин. У даному випадку більшість героїв М. Стельмаха і М. Шолохова – вихідці з етнічного середовища, багатого на фольклорні традиції, важливим елементом яких є просторово-часові параметри. Саме через них відбувається діалектичне переплетення індивідуальної долі та історії, людського характеру й суспільних взаємозв'язків. В аналізованих творах помічаємо органічну співвіднесеність загального плану та індивідуальної перспективи, особистісної свідомості і відчуття епохи, що відтворює складну діалектику історичного процесу і внутрішнього розвитку людини, суспільної опосередкованості вчинків і психологічного саморозкриття характерів.

Відтворюючи психологічно напружені ситуації, гостре зіткнення протилежних думок, письменники гранично уважні до діалогу, шукають різноманітні стилістичні форми вислову. Осмислюючи дійсність у всій її складності та різноманітності, вони прагнуть показати також усю повноту

духовного життя персонажів, їх переживань, почуттів, мотивів поведінки через монологічне мовлення.

Монологи в романах М. Шолохова і М. Стельмаха різноманітні за формою: пророчі сні, ліричні монологи, спогади, монологи-роздуми, ораторські монологи, монологи у формі “потоків свідомості”. Своєрідні ліричні монологи у фольклорній формі в романах М. Стельмаха дають можливість простежити не тільки динамічний розвиток окремих характерів, але й образні та асоціативні аспекти психології українців взагалі. М. Шолохов надає перевагу внутрішнім монологам (листи, щоденники), що виражають ставлення персонажа до навколишнього світу, та тим, що відображають осмислення життєвих явищ, прийняття важливих рішень в екстремальних ситуаціях.

У **підрозділі 2.4. – “Портретний живопис митців”** – з’ясовано способи і прийоми портретної характеристики у творах обох митців, досліджено функціональні особливості статичного і динамічного портретів, їх психологізм та місце в сюжетно-композиційній основі творів.

Одним із найважливіших принципів змалювання статичного і динамічного портретів у романах “Кров людська – не водиця” і “Хліб і сіль” та “Тихий Дон” є відтворення дійових осіб у період кардинальних змін їхнього життя: портрети-лейтмотиви, окремі штрихи упродовж розгортання сюжетної лінії, відтворення епізодичних персонажів, що з’являються у тексті одноразово, колективні портрети. Потрібно зауважити, що обидва автори приділяють увагу психологічному портрету в дії. Диференціація персонажів з цього погляду визначає і різноманітність підходів у викладі художнього матеріалу, осмисленні порушених актуальних проблем. Людина у романах М. Стельмаха хоча і змінюється зовнішньо, але внутрішньо розвиваючись, інколи повертається до тих головних рис свого характеру, що були закладені на початку твору. М. Шолохов же у “Тихому Доні” часто змальовує зворотні явища, коли відкриваються давно забуті портретні риси особистості, що в даній ситуації є визначальними, динамічними.

У підрозділі основну увагу було приділено одному з превалюючих засобів змалювання портретної характеристики у аналізованих творах – прийому контрасту (зіставлення дійових осіб, зокрема їхньої зовнішності (узагальнені колективні портрети) і внутрішньої сутності). М. Шолохов у романі “Тихий Дон” намагається відтворити динаміку зовнішнього і внутрішнього моделювання персонажів під впливом історичних і життєвих обставин. У романі-епопеї спостерігаємо інколи натуралістичні штрихи при змалюванні портретів солдатів у романі, що допомагають уявити реалістичну картину воєнного побуту, зрозуміти певну закономірність у зміні психологічної портретної характеристики. На відміну від реалістичної манери зображення цього аспекту М. Шолоховим, М. Стельмах послуговується романтичною манерою викладу матеріалу (образи-символи, художні деталі-концепти).

Обидва автори проявили себе великими майстрами художнього слова, осмислюючи у романах “Тихий Дон”, “Кров людська – не водиця” і “Хліб і сіль” категорію смерті. М. Стельмах розглядає її як непоправне явище, муку, випадок, що не дозволив персонажу докінчити справу свого життя, і у той же

час, як своєрідний подвиг героя. Гуманізм у відтворенні плинності життя визначає послідовність ситуацій, підводить нас до розуміння філософського осмислення М. Шолоховим буття.

Портретний живопис митців є важливим засобом творення характеру у романах: мотивації наступних дій, повернення в минуле, змалювання теперішнього духовного стану героїв. Такий підхід до показу характеротворчих чинників дає змогу виділити національні і загальнолюдські особливості, що виникають на основі культурної – моральної та естетичної – домінант.

Третій розділ – “СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНА СПЕЦИФІКА РОМАНІВ М. ШОЛОХОВА І М. СТЕЛЬМАХА” – складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. – “ Сюжет і типові обставини в романах” – досліджено своєрідність сюжету романів письменників і функції типових обставин як основних аспектів художнього зображення дійсності.

Сюжет в аналізованих творах виступає як один з основних жанротворчих чинників. Потрібно зазначити багатоплановість у зображенні дійсності, що створює органічний взаємозв'язок зовнішніх подій і внутрішнього розвитку персонажів. Звідси двоплановість сюжетів: філософське відтворення подвійного сприйняття світу персонажами “Тихого Дону” і романів М. Стельмаха. Виявлення головної мети є прямопропорційним визначенню основних сюжетних ліній і особливостей функціонування типового: висвітлення письменниками сімейних конфліктів крізь призму глобальних проблем того часу; показу окремих мікрозібрань персонажів; змалюванню колективного настрою народу під час воєнних подій.

М. Шолохов об'єктивно осмислював різні шляхи виходу дійових осіб з конкретних обставин у романі-епопеї. Але характерним є зображення ідеологічних конфліктів персонажів. М. Стельмах у романах “Кров людська – не водиця”, “Хліб і сіль”, навпаки, звертає увагу на соціальне забарвлення проблемних ситуацій. Образ землі тут виступає не тільки рушійною силою розвитку подій, він стає причиною багатьох конфліктів між людьми.

Змалювання певних мікрозібрань персонажів займає у романах значне місце. У цьому аспекті показовим у М. Шолохова є відображення психологізму військового буття (мікрозібрання старих козаків під час війни), у М. Стельмаха – окреслення роздумів персонажів у післявоєнний період. М. Стельмах майстерно доводить, що конкретика історичних обставин детермінує типовий світогляд селянських родин. М. Шолохов зупиняється на відображенні особливостей прояву війни і миру у психологічному розвитку кожної окремої особистості, а ідейно-художня функція типових обставин у висвітленні глобальних проблем обумовлена їх місцем у класовому конфлікті.

Жанрова своєрідність проаналізованих творів з точки зору відтворення колективного настрою народу під час воєнних подій також значною мірою визначається психологічною насиченістю епізодів “війни” і мирного життя (романтичне зображення буття, суб'єктивність у М. Стельмаха; реалістичність (з елементами натуралізму) змалювання подій М. Шолоховим). У романах “Кров людська – не водиця”, “Хліб і сіль” не змальовуються докладно картини

повстання, війни – це ніби невеликі замальовки порівняно з панорамою воєнних подій у романі-епопеї “Тихий Дон”, ідейний зміст якого приводить до висновку про жорстокість війни і самотність людини в її драматичній екзистенції.

Типологічне зіставлення романів дало змогу проаналізувати риси подібності та відмінності у показі характерних типових обставин з огляду на історичні та соціальні умови тогочасного періоду. Такий підхід до зображення дійсності може свідчити про те, що митці у своїй творчості звертаються до відтворення схожого життєвого матеріалу, висвітлення внутрішнього світу людини під час розвитку конкретних подій. Отже, проаналізований матеріал свідчить про глибокий зв'язок художніх систем М. Шолохова і М. Стельмаха.

У підрозділі 3.2. – “Специфіка композиції романів” – визначено типові та специфічні елементи архітекτονіки романів М. Шолохова і М. Стельмаха, проаналізовано їхню жанрову специфіку.

Принципом осмислення композиції виступає особисте сприйняття митцями певної ідеї, що пронизує всю структуру аналізованих художніх творів. І в цьому романі М. Шолохова і М. Стельмаха, присвячені долі народу, є майже співзвучні. Аналіз їхньої жанрової специфіки у дисертаційному дослідженні проявляється, зокрема, у відтворенні взаємозв'язку окремих розділів, функцій авторських відступів, своєрідності повісткування, особливості компоновання системи персонажів в історико-типологічному аспекті.

Принцип контрасту визначає послідовність та ідейний зв'язок окремих розділів романів М. Стельмаха (ущільнений час, як у просторі, так і в часовому проміжку, – “Кров людська – не водиця”; окремі контрастні розповіді-новели, що об'єднуються тільки за основною сюжетною лінією, – “Хліб і сіль”). Таке розташування розділів у романі “Хліб і сіль” дозволяє уявити не тільки події напередодні і під час революції 1905-1907 років, а й столітній духовний розвиток людей. Зав'язка головних сюжетних ліній роману “Кров людська – не водиця” відбувається впродовж ночі, а з 3 розділу до 25 – тривалість часу обмежується осінню як порою року. Митець намагається не описувати події в хронологічному порядку, а відтворити вирішальні ситуації в житті людей.

Головний внутрішній принцип структури твору – антитеза – проходить через увесь роман “Тихий Дон” (майже всі розділи є осмисленням кардинальних ситуацій у житті головних героїв). Так, показ формування характерів образів роману відбувається через призму зображення сцен мирного життя і воєнних подій. Послідовність розділів другої і третьої книг зумовлена принципом спіральної побудови твору: персонажі опиняються у майже аналогічних ситуаціях, щоб осмислити їх і прийняти нові рішення. Кожний розділ четвертого тому є одним із фінальних в осмисленні їх долі. Отже, глибокозмістовні сцени композиційно переплітаються між собою, утворюючи своєрідне контрастування під час розвитку подій.

Важливе місце у структурі романів обох митців займають авторські відступи або роздуми, які є своєрідним коментарем до розвитку подій, а інколи і носієм ідеї твору. У романах вони відіграють поліаспектну функцію: емоційний вплив на читача (природні попередження, пейзажі-дисонанси). М. Стельмах у авторських ліричних відступах зображує діалектику душі

людини. Індивідуальною манерою М. Шолохова є широке використання проблемних та філософських авторських відступів, у яких проводиться паралель між життям природи і людини, у кінцівках розділів роману. Ще однією функцією авторських відступів у аналізованих творах є психологічна, що відтворює найтонші нюанси характерів персонажів.

Діалектична ж єдність двох найширших функцій: онтологічної (всі форми і зв'язки реального світу з його багатством переходів) та гносеологічної (пізнання світу через художню систему: логічне, історичне, психологічне і естетичне), – в авторських відступах поглиблює художньо-філософську основу аналізованих романів.

Від позиції митця залежить також і вибір форми повісткування у творі. Оповідь у романах “Кров людська – не водиця”, “Хліб і сіль”, “Тихий Дон” ведеться не від автора, а від особи вигаданого співучасника, через якого відбувається взаємозв'язок (особиста форма стосунків) персонажів з авторами, останніх з читачем. М. Стельмах використовує і образ оповідача як представника тієї частини народної маси, яка хоч і припускається помилок, іде шляхом еволюції, прогресує. У “Тихому Доні” образ оповідача об'єднує величезний за обсягом матеріал в одне ціле. Вигаданий оповідач є звичайним спостерігачем, він ніби вбирає багатоголосся складного характеру (образ оповідача – виразника світосприймання усіх героїв твору). Такий вибір повісткування сприяє і глибокому проникненню у соціальні, національні, ідеологічні, моральні проблеми людей у цілому, сприяє розкриттю провідної ідеї роману.

Жанрова своєрідність художніх творів М. Шолохова і М. Стельмаха зумовлена також прагненням митців розширити ідейно-проблемні аспекти епічної форми. Одне з основних свідчень жанрової специфіки романів – це свідомість автора, через яку він пропускає ті чи інші ситуації, відтворюючи суперечності подій і відкриваючи їхнє осмислення. У творчому доробку М. Стельмаха і М. Шолохова можна відчутти своєрідну дихотомічну взаємозумовленість у художньому викладі матеріалу (козацький хутір або станиця у М. Шолохова, окремі оселі у М. Стельмаха ілюструють соціальні, моральні, духовні аспекти відображеної митцями дійсності). Відмінність же полягає не лише в структурних особливостях, в різниці між конфліктами, стилістичному відображенні матеріалу, а в підході до визначення місця і ролі людини в житті, суті її долі в жорстоких умовах. Тому звернення до жанру роману є закономірним, оскільки дозволяє глибоко осмислити долю народу і країни, поглянути на минуле й прогнозувати майбутнє.

У підрозділі 3.3. – “Особливості позасюжетних елементів у структурі романів” – простежено функціональне навантаження реальних фактів публіцистичного характеру у художній тканині текстів романів, визначено роль епіграфів, особливостей взаємозв'язку заголовків і фінальних сцен як елементів вираження ідейного змісту.

Позасюжетні елементи у проаналізованих романах виступають не тільки жанротворчими чинниками, а й мають конкретне ідейне навантаження: символічність епіграфів; взаємозумовленість початкових і фінальних сцен;

відтворення у художньому творі реальних фактів публіцистичного характеру як одного з рушіїв основної сюжетної лінії (“Тихий Дон”).

Фольклор, який разом з культурною та історичною спадщиною народу становить основу для збереження етнокультури, займає концептуальне смислотворче значення у творчості обох прозаїків, проявляючись у художній тканині тексту. Увагу митців привертають особливості символічного підтексту. Тому фольклорний текст, використаний М. Стельмахом на початку роману “Хліб і сіль”, містить своєрідний натяк на вічні питання людства, дає поштовх для подальших глибоко взаємодіючих сюжетних ліній наступних романів. Отже, продовження осмислення порушеної проблеми є закономірним у романі “Кров людська – не водиця”. М. Шолохов, на відміну від М. Стельмаха, бере за основу народні воєнні пісні (1-й і 2-й епіграфи - народні плачі за загиблими), що виступають своєрідним тлом для розвитку сюжету.

Назви романів, як і епіграфи, стають певною передумовою осмислення предметно-природного світу персонажами не тільки як символу суспільного життя, але й душі людини. Письменники намагаються охопити дійсність не як конкретний історичний період, а як філософсько-естетичну цілісність, ставлять за мету відтворення не розвитку подій, а моральної поведінки особистості. Взаємозв'язок початків з фінальними сценами творів обох авторів показаний у певній синхронії. Кінцеві ситуації, з одного боку, змальовані контрастно щодо зав'язки, а з іншого – є логічними завершеннями сюжетних ліній. Митці по-своєму типізують життя, поетизують думки і почуття особистостей, користуються яскравими контрастами, звертаються до напружених конфліктів. Але відбір життєвого матеріалу, принципи художньої архітекτονіки романів були відмінними, при всьому цьому аналізовані твори можна вважати трагедіями оптимістичного звучання.

Реальні факти публіцистичного характеру, введені у названі художні тексти, виконують такі змістові функції: повідомляють інформацію про власне історичні події, є своєрідним відтворенням впливу на розвиток колективної свідомості народів, виступають одним з чинників втілення ідейного змісту. У текстах романів згадуються реальні постаті, факти, використовуються листи, політичні статті, листівки. Але особливістю творчої манери М. Шолохова є те, що він намагається чітко передати реально існуючу дійсність через історичні документи, статті, лозунги (накази, лаконічні відтворення воєнних операцій за участю 9-ї і 10-ї Червоної армії, картини боїв корпусу під командуванням генерала Мамонтова, портрети у публіцистичному стилі), оскільки воєнні події ставлять перед персонажами “Тихого Дону” особливі завдання – осмислювати ситуації і робити висновки в складних і суперечливих історичних умовах. Часто публіцистичні вкраплення в епопеї можна розглядати як наслідок активізації авторської позиції.

Публіцистичність, як одна з форм вияву розгорнутої перед читачем тенденційності, справжньої народності світогляду автора, є необхідним елементом і для ідейно-естетичної концепції творів М. Стельмаха. Але публіцистичні вкраплення в романах “Хліб і сіль” та “Кров людська – не водиця”, відтворюючи суб'єктивну реакцію персонажів, носять більш

номінальний, соціально зумовлений характер, відтворюючи не стільки конкретний часопростір, а й той, що докладно показує стан усієї України (накази петлюрівців, протоколи зборів селян, психологічний портрет Вільгельма Габсбурга, боротьба за владу між директорією і ЗУНР).

Публіцистична за формою і змістом мова авторів або персонажів заглиблюється в образну, предметно-аналітичну об'єктивну оповідь, і це призводить до поєднання в ній різнорідних стильових явищ.

У **“Висновках”** представлено основні результати дослідження.

1. Велика кількість наукових розвідок стосовно поезики, сюжетно-композиційної будови романів, художнього стилю, жанрової специфіки творчості М. Шолохова і М. Стельмаха свідчать про непересічну роль письменників у розвитку як національного, так і світового літературного процесу. Шляхом аналізу історіографічних джерел стосовно творчості М. Стельмаха і М. Шолохова у хронологічному, жанрово-тематичному підходах зроблено висновки про поліфункціональність вивчення шолохово- і стельмахознавства. Але разом з тим у дослідженні визначено ряд літературознавчих питань, що вимагають свого розв'язання, основне з яких – проблема неупередженого і більш глибокого аналізу (не заангажованого соціально та ідеологічно) художньої спадщини митців.

2. Унаслідок ґрунтовного аналізу поезики характеротворення у досліджуваних романах, у дисертації доведено неповторність художньої спадщини українського і російського прозаїків як яскравого своєрідного відображення ментальності народів. У творах обох авторів висвітлюються вирішальні проблеми буття людини онтологічного і гносеологічного характеру, які набувають рівня загальнонаціонального і загальнолюдського звучання. Але використання різних поетикальних засобів відрізняє письменників один від одного. Так, оповіді М. Стельмаха у більшості випадків притаманна романтична піднесеність, тоді як М. Шолохов послуговується більш класичною манерою викладу. Поетика характеротворення аналізованих творів відзначається складністю, але глибокою продуманістю всіх елементів, що створюють цілісну гармонійну, взаємодіючу художню систему.

3. У дисертації проаналізовано генетичний аспект як один із характеротворчих засобів, що сприяє розкриттю і глибшому розумінню витоків, які спричинили формування героїв як особистостей. М. Шолохов поряд із змалюванням міцної родинної приналежності персонажів показує еволюцію особистості, відрив її від родинних джерел під впливом воєнного часу. Дійові особи ж М. Стельмаха, відчуваючи міцний родинний зв'язок (акцентація на певній соціальній групі), виступають своєрідними виразниками вічних традицій (ідеалів і прагнень) усього українського народу. Названі функціональні аспекти мають формальне виявлення через спогади, листи, асоціації, марення, монологічне мовлення дійових осіб і авторські ремарки.

4. Використання на ідейно-тематичному і формотворчому рівнях творів обох авторів художнього прийому ретроспекції свідчить про своєрідну ознаку подібності. Ретроспективні аспекти мають у романах поліфункціональне призначення, спільні формальні вияви. У творах спостерігаємо розширення

сюжетного часу, взаємопроникнення часових планів повісткування, загострення драматичності аналізованих романів. Спільним для письменників є відтворення ретроспективних чинників, що впливають на роль людини в історичному процесі, і навпаки – історичні події зумовлюють переосмислення героями особистого минулого. Отже, ідея духовної спадкоємності поколінь стає однією з основних у творах обох митців для показу особистості у певному часовому просторі. Але романи “Хліб і сіль”, “Кров людська – не водиця” відзначаються активним пошуком героями власного місця, що було спровоковано зовнішніми, загальносуспільними чинниками (обставини, які стимулювали інтерес до минулого країни), а роман “Тихий Дон” – більш внутрішніми або індивідуальними (ситуації, що стосуються особистості людини, моральних чинників формування її характеру) відповідно до історичних подій.

5. Діалого-монологічне мовлення персонажів як характеротворчий засіб підпорядковано своєрідному аналізу і самоаналізу. Діалогічне мовлення завжди виступає ідейно зумовленим, оскільки в такий спосіб митець зіставляє характери персонажів. Але змістове навантаження діалогів і монологів досягається використанням авторами паралінгвістичних засобів. М. Шолохов намагається створити сценічну дію, розкриваючи індивідуальні риси образів, а М. Стельмах послуговується більш звуженими психологічними критеріями їхньої поведінки, вираженими інтонаційно, часто авторськими доповненнями. У монологічному мовленні дійових осіб роману М. Шолохова виражається ставлення діючої особи до навколишнього світу, відображається осмислення нею життєвих явищ, прийняття важливих рішень. Типологічний же аналіз виявляє певну подібність монологічного мовлення за тематичними показниками: втілення життєвих закономірностей, ідейної спорідненості персонажів.

6. Портретний опис є надзвичайно важливим у руслі твірному і увиразнювального змалювання психологічної характеристики особистостей. Письменники послуговуються різними прийомами і формами змалювання портрета (статичного і динамічного): він може відображатися в одній ситуації і більше не з’являтися у творі (часто епізодичні та другорядні персонажі), бути своєрідним портретом-лейтмотивом, що у наступних сценах доповнюється новими деталями або подаватися через окремі штрихи впродовж розвитку сюжету. Спостерігається повторювана подібність принципів змалювання портрета у романах “Тихий Дон”, “Кров людська – не водиця” і “Хліб і сіль”. Характерним є зіставлення зовнішності героя з його внутрішньою сутністю (М. Шолохов намагається відтворити психологічні зміни у характері; М. Стельмах надає персонажам конкретних рис, що з’являються під впливом обставин). Це зумовлюється особливостями динаміки історичного часу у сюжеті.

7. Сюжет у романах виступає як один із основних жанротвірних чинників. Багатоплановість у художньому відтворенні реальної дійсності створює органічний взаємозв’язок зовнішніх подій і внутрішнього розвитку героїв. Такий підхід до показу персонажів зумовлений двоплановістю сюжетних ліній: філософське відтворення подвійного сприйняття світу персонажами “Тихого

Дону” (трагічна дія – чуттєве сприйняття плину життя, вічності); органічне змалювання конкретних подій М. Стельмахом (відображення поступового зростання ідейності в масах). Визначення основної сюжетної лінії і типового у романах є прямопропорційним виявленню головної теми твору, але не применшує значущості осмислення другорядних конфліктів.

8. Жанрова специфіка аналізованих романів яскраво проявляється у композиційній структурі: ущільнений час (“Кров людська – не водиця”); відокремлення сюжетних ліній (“Хліб і сіль”); майже кожний розділ аналізованих романів М. Шолохова і М. Стельмаха – поетапне дослідження долі головних героїв. Принцип контрасту визначає послідовність та ідейний зв’язок розділів романів обох авторів. Письменниками майстерно відтворюються авторські відступи, які є не тільки своєрідним коментарем до розвитку подій, а й специфічним виразником ідейного навантаження. На формальному і змістовому рівнях вони мають подібне функціональне призначення: емоційний вплив на читача; прийом відтворення психологічного стану персонажів. Онтологічна і гносеологічна функція авторських відступів частіше проявляється у романі М. Шолохова, будучи своєрідним виразником головної ідеї.

9. Вибір форми повістунання відтворює один із аспектів визначення стильової своєрідності письменників. Оповідній манері М. Стельмаха характерно яскраве авторське ставлення до зображуваного (оповідач-свідок), що виражається у розвиткові сюжетної внутрішньої лінії – морально-етичній домінанті. Оповідач-свідок у романі “Тихий Дон” просторово зливається з дійовими особами, виступає вираженням їхнього світогляду. Інколи відбувається синхронізація оповідача (автора) і персонажа, коли останній виражає думки оповідача (відтворення колективного настрою мас).

10. Подібності і відмінності стилів письменників простежуються не лише в структурних особливостях, в різниці між конфліктами, стилістичному відображенні матеріала, але й підході до визначення місця і ролі людини в житті, в суті її долі в жорстоких умовах дійсності. Символічність епіграфів (“Тихий Дон”, “Хліб і сіль”) виступає як своєрідне філософське закодування подальших подій, взаємозалежності початкових і фінальних сцен романів. Стильову специфіку романістів помічаємо в насиченості текстів фактами публіцистичного характеру з точки зору їхньої змістової функціональності: донесення до реципієнта інформації про власне історичні події, відтворення розвитку колективної свідомості народних мас, спонукання до дії, вираження провідної ідеї романів за законами жанрової специфіки. Частотність, стилістика ж документальних вставок змінюється у митців від об’єктивного тону до суб’єктивного, що зумовлюється масштабом висвітлення проблем буття (зокрема перебування людини на війні, зміни ідеологічного і соціального устрою), які мають як загальнонаціональне, так і загальнолюдське значення.

11. Порівняльно-історичний підхід дозволив об’єктивно проаналізувати основні грані поетики характеротворення М. Шолохова і М. Стельмаха, жанрову своєрідність їх творів, відзначити домінантні типологічні подібності і відмінності, оскільки саме завдяки компаративному дослідженню було

проведено історико-типологічні паралелі: виявлено оригінальність художнього світорозуміння письменників, наголошено на самотності їхнього мислення. Найважливішими джерелами втілення національної специфіки у аналізованих романах є родинно-побутові (сімейні традиції), естетичні (культурні традиції нації), філософські (життєвий досвід народу, моральна та етична доміанти). Своєю дисертаційною роботою ми не претендуємо на вичерпне пояснення окреслених проблем і їх повне розв'язання, оскільки це питання дуже складне й охоплює багато різноманітних аспектів. Проте вважаємо, що проведене дослідження дозволило визначити спільне і відмінне в художній системі обох митців у руслі традицій і новаторства, онтологічно-аксіологічний аспект їх романістики та її національну специфіку.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Яковенко А. Є. Індивідуально-мовленнєвий аспект характеротворення у творах М. Шолохова і М. Стельмаха / Анастасія Євгенівна Яковенко // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – Вип. 21. – Ч. 2. : Питання менталітету в українській літературі / [редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) та ін.]. – К. : Акцент, 2005. – С. 659–673.
2. Адамович А. Є. Специфіка композиції романів М. Шолохова “Тихий Дон” і М. Стельмаха “Кров людська – не водиця” / Анастасія Євгенівна Адамович // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. статей. Філологічні науки / [редкол.: П. І. Білоусенко, Т. В. Хом'як та ін.]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – С. 5–8.
3. Адамович А. Є. Особливості генетичної характеристики персонажів у романах М. Шолохова “Тихий Дон” і М. Стельмаха “Хліб і сіль” та “Кров людська – не водиця” / Анастасія Євгенівна Адамович // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – Вип. 24. – Ч. 2 / [редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) та ін.]. – К. : Акцент, 2006. – С. 436–447.
4. Адамович А. Є. Портретний живопис у романах М. Шолохова “Тихий Дон” і М. Стельмаха “Кров людська – не водиця” / Анастасія Євгенівна Адамович // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – Вип. 26 / [редкол.: М. Х. Гуменний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Акцент, 2007. – С. 19–28.
5. Адамович А. Є. Ретроспекція як характеротворчий аспект у романах М. Шолохова “Тихий Дон” і М. Стельмаха “Хліб і сіль” / Анастасія Євгенівна Адамович // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – Вип. 33. – Ч. 1 / [редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) та ін.]. – К. : Акцент, 2009. – С. 507–516.
6. Адамович А. Є. Сюжет і типові обставини у романах М. Шолохова “Тихий Дон” і М. Стельмаха “Кров людська – не водиця” та “Хліб і сіль” / Анастасія Євгенівна Адамович // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Вип. 3 (59). – Ч. 1. : Літературознавство / [редкол.: Л. Г. Фрізман (гол. ред.) та ін.]. – Харків : Нове слово, 2009. – С. 93–100.

7. Адамович А. Є. Особливості позасюжетних елементів у структурі романів М. Шолохова і М. Стельмаха / Анастасія Євгенівна Адамович // Історико-літературний журнал: зб. наук. праць. – Вип. 18 / [редкол.: О. Александров, Л. Грицик та ін.]. – Одеса : Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2010. – С. 282–289.
8. Адамович А. Є. Проблеми інтерпретації творчості М. Шолохова і М. Стельмаха історико-літературною думкою / Анастасія Євгенівна Адамович // Філологічні студії: збірник наук. праць. – Вип. 1 / [редкол.: Сімашко Т. В., Троїцька Т. С. та ін.]. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2010. – С. 8–12.

АНОТАЦІЯ

Адамович А. Є. Романи М. Шолохова і М. Стельмаха: проблеми національної специфіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011.

У дисертації здійснено комплексний системний порівняльний аналіз романістики М. Шолохова і М. Стельмаха (на матеріалі романів “Тихий Дон” і “Хліб і сіль”, “Кров людська – не водиця”), визначено спільне і відмінне у поетиці художньої системи митців з точки зору традицій і новаторства. Вперше у вітчизняному літературознавстві на формально-змістовому рівні здійснено генетичне, типологічне зіставлення творів обох письменників.

У роботі розширено напрями сучасного прочитання української художньої класики на фоні світового літературного процесу. Подальшого розвитку набули теоретичні студії майстерності М. Шолохова і М. Стельмаха. Крім того, наукове значення дисертації зумовлюється різноаспектністю проведеного аналізу художніх текстів.

Здобуті результати сприятимуть подальшому вивченню проблем художності вказаних романів, їх інтертекстуальності, цілісності та системності.

Ключові слова: компаративний аналіз, національна специфіка, історіографія, поетика, типологія, стиль, генетичний аспект, ретроспекція, портретистка, діалого-монологічне мовлення, сюжет, типові обставини, композиція, позасюжетні елементи, авторські відступи.

АННОТАЦИЯ

Адамович А. Е. Романы М. Шолохова и М. Стельмаха: проблемы национальной специфики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2011.

В диссертации проведен комплексный системный сравнительный анализ романистики М. Шолохова и М. Стельмаха (на материале романов “Тихий Дон” и “Хлеб и соль”, “Кровь людская – не водица”), определено общее и отличительное в поэтике художественной системы писателей с точки зрения традиций и новаторства. Впервые в отечественном литературоведении на формально-содержательном уровне проведено генетическое, типологическое сопоставление романов обоих авторов.

В работе расширены направления современного прочтения украинской художественной классики в контексте мирового литературного процесса. Кроме того, научное значение диссертации обуславливается разноаспектностью проведенного анализа художественных текстов.

В диссертации рассмотрен генетический аспект раскрытия характера, который дает возможность более глубоко проанализировать истоки формирования героев как личностей, раскрывает авторскую философию мышления. М. Шолохов рядом с изображением родственной принадлежности персонажей показывает эволюцию личности под влиянием военного времени. Персонажи же М. Стельмаха, ощущая крепкую родственную связь (определенная социальная группа), являются своеобразными выразителями идеалов и стремлений всего украинского народа.

Ретроспективные аспекты имеют в романах полифункциональное значение, общие формальные проявления: расширение сюжетного времени, взаимопроникновение временных планов повествования, обострение драматичности анализируемых художественных произведений. Но романы “Хлеб и соль”, “Кровь людская – не водица” отмечаются активным поиском героев собственного места в жизни, что было спровоцировано внешними, общественными факторами, а роман “Тихий Дон” – более внутренними или индивидуальными согласно историческим событиям.

Нужно отметить разноплановость сюжетных линий: философское воспроизведение двойного восприятия мира персонажами “Тихого Дона” (трагическое действие – чувственное восприятие течения жизни, вечности); органическое изображение определенных событий М. Стельмахом (отображение постепенного роста сознания в массах). Функционирование же типичных обстоятельств в романах было определено как своеобразное освещение писателями семейных конфликтов сквозь призму глобальных проблем того времени; воспроизведение микрособытий персонажей и отображение бытия мирных людей во время военных событий.

Жанровая специфика анализируемых произведений ярко проявляется в композиционной структуре: уплотненное время (“Кровь людская – не водица”); обособление сюжетных линий (“Хлеб и соль”); почти каждый раздел романов М. Шолохова и М. Стельмаха – поэтапное исследование судьбы главных героев. Принцип контраста определяет последовательность и идейную связь разделов романов обоих авторов. Писателями мастерски воспроизводятся авторские отступления, которые являются не только своеобразным комментарием к развитию событий, но и выразителем идейной нагрузки (психологическая, онтологическая и гносеологическая функции).

Ключевые слова: компаративный анализ, национальная специфика, поэтика, типология, историография, стиль, генетический аспект, ретроспекция, портретистика, диалого-монологическая речь, сюжет, типичные обстоятельства, композиция, позасюжетные элементы, авторские отступления.

SUMMARY

Adamovich A. E. Novels of M. Sholokhov and M. Stelmakh: the problems of national specificity. - Manuscript.

The dissertation for scientific degree of Candidate of Philology in speciality 10.01.05 – Comparative Literature. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. – Ternopil, 2011.

The dissertation presents a comprehensive systematic comparative analysis of M. Sholokhov and M. Stelmakh romance philology based on the novels "And Quiet flows the Don " and "Bread and salt", "Human blood is not Water". Common and different aspects in artistic poetics of the authors from the point of tradition and innovation have been defined. First time in our literary criticism typological and genetic comparison of the novels of both writers have been performed at the formal and factual level.

Ways of contemporary Ukrainian artistic classics reading were expanded on the background of world literature. Theoretical skill schools of M. Sholokhov and M. Stelmakh were further developed. In addition, there is the scientific importance of the dissertation in the literary texts analysis performed in different aspects.

The obtained results promote further study of these novels artistic problems, their intertextuality, integrity and consistency of the artistic texts.

Key words: comparative analysis, national specificity, historiography, poetics, typology, style, genetic aspect, retrospection, the dialogue and monologue speech, story, typical conditions, composition, extra plot elements, author retreats.

Підписано до друку _____.____.2011 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. 0,9.
Наклад 120 прим. Замовлення 66.

73312 ПП Верескун.
Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. К. Маркса, 10
тел. (06192) 6-88-38

